

Makale Türü: Makale İncelemesi

Geliş tarihi:15.07.2025

Kabul tarihi: 31.10.2025

Yayın Tarihi: 31.12.2025

Cilt/Sayı:3(2)

Yayın dönemi: Kış

Sayfa: 166-170

Atıf: Levent, S. (2025). M. Fatih Köksal'ın "Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn'u Ne Zaman ve Neden Yazdı?" Başlıklı Makalesinin Usul Açısından Öğrettikleri. *Disiplinlerarası Dil ve Kültür Çalışmaları*, 3(2), 166-170.

M. Fatih Köksal'ın "Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn'u Ne Zaman ve Neden Yazdı?" Başlıklı Makalesinin Usul Açısından Öğrettikleri

Sema LEVENT

Dr., sema04_levent24@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0763-3903

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı on üçüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar varlığını devam ettiren, Fars edebiyatı etkisinde gelişerek yaklaşık altı asırlık bir zamanı kapsayan dönemdir. Altı yüz yıllık estetik zevkin yazıya dökülmüş hâli olan bu dönem için belirli edebiyat teorilerinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü şekilden muhtevaya çoğu şey Fars edebiyatından alınarak "sorgusuz, sualsiz" benimsenmiş ve uygulanmıştır. Bu sebeple bu dönem eserlerini incelerken belirli şablonlardan bahsetmek, belirli metot geliştirmek mümkün değildir. Her eser ayrı bir özgünlüğe ve değere sahiptir. Araştırmacıya düşen metni inceledikten sonra onun barındırdığı malzemeye uygun olan yöntemi belirleyerek harekete geçmektir. Eski Türk edebiyatında zamanla oluşacak olan bu usul belirli yöntemlerin geliştirilerek metinlere uygulanmasını sağlayacak böylece bu metinlerin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. M. Fatih Köksal'ın bu makalesi gerek ele aldığı konu gerekse kullandığı metot açısından yol gösterici niteliktedir. Bu sebeple makale hem tanıtım hem de klasik edebiyatta usul açısından incelenerek çalışmanın önemine vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı metinlerinde usul, M. Fatih Köksal'ın inceleme tekniği, Bilimsel yaklaşım.

Lessons Learned from M. Fatih Köksal's Article Entitled 'When and Why Did Fuzûlî Write Leylâ vü Mecnûn?' in Terms of Methodology

ABSTRACT

Classical Turkish literature is a period spanning approximately six centuries, from the thirteenth to the nineteenth century, which developed under the influence of Persian literature. It is not possible to discuss specific literary theories for this period, which is the written expression of six hundred years of aesthetic taste. Because most things, from form to content, have been adopted and applied 'unquestioningly' from Persian literature. For this reason, when examining the works of this period, it is not possible to speak of specific templates or develop specific methods. Each work possesses its own distinct originality and value. After examining the text assigned to the researcher, it is necessary to determine the appropriate method for the material it contains and proceed accordingly. This method, which will develop over time in classical Turkish literature, will facilitate the understanding of these texts by enabling the application of specific techniques to them. M. Fatih Köksal's article is instructive both in terms of the subject it addresses and the method it employs. For this reason, the article will be examined both in terms of its presentation and its approach to classical literature, emphasising the importance of the study.

Keywords: Methodology in classical Turkish literature texts, M. Fatih Köksal's research technique, Scientific approach.

GİRİŞ

Özellikle metin neşri alanında yaptığı yayınlarla dikkatleri üzerine toplayan ve bu sahada alana büyük katkı sağlayan M. Fatih Köksal bu makalesinde yine bir kuyumcu titizliğiyle çalışmış, bir araştırmacı

olarak sorulması gereken soruları sorup cevaplamış, herhangi bir bilimsel dayanağı olmadan benimsenmiş bilgileri eleştiri süzgecinden geçirerek bilimsel araştırma yapacak olanlara daha dikkatli ve tutarlı bir yol takip etmeleri gerektiği mesajını vermiştir. *Özet, Ne Zaman Yazdı? İlginç Bir İddia, Değerlendirme, Neden yazdı?* (Fuzûlî diyor ki..., Fuzûlî Yalan mı Söyledi?, Taşlıcalı Yahyâ ve Hayâlî Bey, Muhayyelden Muhtemele, Muhtemelden Müdellele..., "*Sebeb-i Te'lîf*" *Sebeb-i Telif midir?*, *Sonuç* ve *Kaynaklar* bölümlerinden oluşan makale başlıktan da anlaşılacağı üzere *Ne Zaman* ve *Neden* soruları üzerine yoğunlaşmıştır.

Fuzûlî ve onun *Leylâ* ve *Mecnûn* mesnevisi üzerine yoğunlaşan Köksal bu eser üzerine yapılan çalışmaları gözden geçirmekle kalmamış tutarlı olmadığını fark ettiği bilgileri tespit ederek bunlar üzerine tekrar araştırma yapmıştır. Neticede bilimsel temele oturabildiklerini bilimsel zemini ve dayanağı olmayanlardan ayırarak yanlış iddiaların akademik gerçekliğe dönüşüp kuşaktan kuşağa aktarılmasının önüne geçmiştir. Mezkûr mesnevinin daha önce haberdar olunmayan iki nüshasını tespit eden yazar ayrıca bunlardan birinin bilinen en eski ikinci nüsha olduğunu belirtmiştir (Köksal 2024, s. 73).

Bir eserin orijinal metninin en doğru şekilde, genellikle eski yazı ve dil kullanımları korunarak, modern okuyucuya sunulması demek olan metin neşrinin biri şekil diğeri muhteva olmak üzere iki önemli aşaması vardır. Arap alfabesiyle kaleme alınan kadim metinler söz konusu olduğunda öncelikle sağlam bir metin ortaya koymak gerekiyor ki hem muhteva hem de şekil özellikleri olarak sağlıklı çıkarımlara ulaşılabilsin. Divanlar ve mesneviler gibi edebi zevkin amaç edildiği metinlerden hareketle şairlerin hayatı hakkında konuşabilmek için sanatçının hayatı hakkında zaman zaman bu eserlerin çeşitli kısımlarına serpiştirdiği biyografik bilgilere ihtiyaç vardır. Klasik dönemin biyografik kaynakları olan tezkirelerde geçen bilgilere tamamlayıcı olma özelliğine sahip olan bu bilgiler değerlidir. Tezkirelerde veya diğer kaynaklarda ismi geçmeyen, hayat hikayesine çok az yer verilen sanatçılar için ise bu bilgiler çok daha fazla önem taşımaktadır.

Fuzûlî, *Leylâ* ve *Mecnûn* mesnevisini neden ve ne zaman yazdığını açık bir şekilde eserinde belirtmemiştir. Kaleme aldığı dönem itibarıyla başvurulacak kitaplarda da bu konu tartışılmamıştır. Hâl böyle olunca bu konu üzerine çalışan araştırmacıların işi zorlaşmış illaki bir şey söylemek mecburiyetinde hissedenler de çeşitli ipuçlarına dayanarak savundukları görüşü delillendirmek istemişlerdir. Sosyal bilimlerin zorluğu da bu noktada anlaşılmış bazen yorum olarak belirtilen düşünceler kesinmiş gibi kabul görerek araştırmacılar tarafından kabul edilmiş ve yayılmıştır. Matematikte hata olmaz lakin edebiyatta da matematik gibi kesinlik olmaz. Çünkü sosyal bilimler araştırmacılara $2 \times 2 = 4$ kesinliğinde bilgiler sunmaz, sunamaz. Bu durum onun yapısına terstir.

M. Fatih Köksal bu sorulara cevap ararken kopya tarihi en eski nüshalardan yola çıkarak yaklaşık olarak bir tarih belirtmiştir. En eski tarihli nüshayı belirttikten sonra müstensihlerin tercihlerini yorumlamış ardından bu nüshalarda geçen tarihten yola çıkarak isabetli bir yaklaşım sergilemiştir. Değerlendirmesine şair tezkireleri vesair klasik kaynaklarda eserin yazılış tarihiyle ilgili bilgi bulunmaması üzerine yazmalardaki kayıt tarihlerinden başlaması usul açısından önemlidir.

Eserin telif tarihine dair kronolojik bir seyir takip ettiğimizde *Leylâ vü Mecnûn* yazmalarında karşılaştığımız bazı kuyudattan bahsederek başlamak gerekir. 970 (1562-3) tarihinde yani Fuzûlî'nin ölümünden henüz yedi yıl sonra istinsah edilmiş olan Süleymaniye Kütüphanesi-Hacı Mahmud Efendi 5196 numarada kayıtlı nüsha ve bu nüshadan çoğaltıldığı anlaşılan Millet Kütüphanesi-Ali Emiri Mnz. 1162 nüshasında (56a) Fuzûlî'nin eseri yazdığı tarihi söylediği;

Tārîhine düşdiler muvâfık

Bir olmak ile ol iki 'âşık

beytinin tam üzerinde kırmızı mürekkeple “sene 953” (1546-7) kaydı mevcuttur (Köksal 2024, s. 74-75).

Yazmalardan sonra şair tezkirelerinden günümüze doğru eski ve kayda değer kaynaklara müracaat eden Köksal *Keşfü’z-zünûn*’dan başlayarak Batılı araştırmacıların (Hammer, E.J.W. Gibb) söylediklerine; Türk edebiyatında bu konuda yazarlardan/yazılanlardan (Abdûlbaki Gölpınarlı, Tahir Olgun, Abdülkadir Karahan, Agâh Sırrı Levend, M. Fuat Köprülü, Necmettin Halil Onan, Hasibe Mazioğlu, Nihat Sami Banarlı, Muhammed Nur Doğan, Azmi Bilgin ve Abdulhakim Kılınç, Necmettin Hacıeminoğlu, Metin Akar, İskender Pala, Muhsin Macit, Mahmut Kaplan, Ayşe Yıldız) Azerbaycan ve İran sahasında bu konu üzerine yazarlara kadar (eseri İngilizceye çeviren Sofi Huri, Azerbaycan’ın meşhur Fuzulîşinası Hamit Araslı, Sabir Aliyev, Hüseyin Muhammedzâde Sadık) hatta batıdaki çalışmalara kadar (Sofi Huri çevirisi 1970 yılında Alessio Bombaci’nin değerlendirme ve notla- rıyla bir kez de Londra’da basılır.) büyük bir literatür taraması yapmıştır. Zikrettiği çalışmalarda olan tutarsızlıklara dikkat çekmiş, çevirilerde hata varsa düzeltme yoluna gitmiş, ihmal edilen kısımları gündeme getirmiş, mezkûr konu üzerine suskunluk tercih edilmişse bunu da belirtmiştir (Köksal 2024, s. 76,77,78,79,80,81,82). Mesnevinin yazılış tarihinin tartışıldığı bu bölüm *Değerlendirme* kısmıyla (Köksal 2024, s. 84,85,86, 87,88) sona ermiştir. Köksal belli bir tespitte bulunmuş (temkini elden bırakmayarak) Hicri 942 (Abdûlbaki Gölpınarlı), Hicri 943 (Hamit Araslı) tarihlerini ilk defa kimlerin andığını, farklı tarihleri zikredenlerin veya bu konuda fikir beyan etmeyenlerin bu tavırlarının sebebini yine bilimsel yöntemlerle ikna edici şekilde tartışarak belirtmiştir. Son olarak *Sonuç* kısmında bu konu üzerine değerlendirme yaparak makalesini bitirmiştir.

Tespitlerimizde yanılmamışsak Leylâ vü Mecnûn’un yazım tarihine dair ifade edilen hicrî tarihlerden 942 yılı ilk defa Muallim Abdûlbaki [Gölpınarlı], 943 yılı ise Hamit Araslı tarafından tespit edilmiştir. Bu tarihin/tarihlerin miladi karşılıklarındaki karmaşa ise bizzat eseri görmeden nakil bilgilerden hareket etmekten kaynaklanmıştır. Değilse hicrî yıl ile miladi yıl arasındaki farktan dolayı ay veya bazen hem ay hem gün bilinmiyorsa her hicrî yılın iki miladi yıla tekabül ettiği, kendisinde bu konularda kalem oynatma yetkisi bulan herkesin malumu olmalıdır. Fuzûlî ve eseri üzerine ciddiyetle eğilen bilim insanlarının hicrî-miladi meselesindeki özensizlikleri, kaynağa inme gereği duymadan nakil bilgilerle yetinen sonraki araştırmacıları da yanıltmıştır (Köksal 2024, s. 112).

Makalede dikkat edilen bir diğer önemli husus tartışılan konu hakkında daha önce ileri sürülen tüm görüşlerin gözden geçirilerek doğruluğu ispatlananların teyit edilmesi aksi olanların ise çelişkili durumlarının belirtilerek gerçeği yansıtmadığının vurgulanmasıdır. Konu hakkında farklı iddialar varsa bunlara da değinilerek bilimsel yöntemlerle ya onaylanmış ya da bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı belirtilmiştir.

Söz konusu mesnevinin yazılış tarihiyle birlikte tartışılan bir diğer konu ise eserin sebeb-i telifi yani kaleme alınış sebebidir. Burada da somut veriler olmamasına rağmen çeşitli yorumların gerçekmiş gibi kabul edilerek çağdaş araştırmacılar tarafından hem teyit edilmeden kullanılması hem de bilimsel çalışmalarda tekrar edilerek geniş bir kitleye ulaşması eleştirilmiştir. Köksal nihayetinde bunu vurgulayarak eskilerin düşünme tarzına ve düşünce yapısına değinmiştir. Batı’nın akıl, Doğu’nun ruh eksenli yaşamasının Fuzûlî’yi ve döneminin edebiyat dünyasını etkilediğini belirten Köksal kadim edebiyatımızda eserlerin telif tarihi ve müellifinin bazen yıllar sonra ortaya çıkmasının sebebini “mahviyet” yani “ben” demenin ayıp olduğu bir anlayıştan kaynaklandığı belirtmiştir (Köksal 2024, s. 112).

Makalenin kaleme alınma sebebi sayın Köksal’ın deyimiyle “sebeb-i telif”i Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini ne zaman ve nerede yazdığı noktasında belirsizlik ve karmaşa olmasıdır. Yazar bu açıdan karmaşanın sebeplerine inerek sorunu çözmeye ve böylelikle alandaki boşluğu doldurmaya, hataları düzeltmeye ve eksikliği tamamlamaya çalışmıştır. Çalışmayı değerli kılan bir diğer sebep ise yazarın şair tezkirelerinden çağdaş edebiyat tarihçilerine (coğrafya fark etmeksizin) kadar birçok kaynağa

başvurması bunları bilimsel bir değerlendirmeden geçirdikten sonra tatmin edici bir şekilde yazıya dökmesidir. Ayrıca zaman zaman çalışılmayan konulara da değinerek (Tarlan'ın doktora tezinin henüz yayımlanmamış olması, Kevork Terzibaşyan'ın Batı Ermenicesiyle yazdığı *Şarkın Mistik Şiirinden Numûne veya Fuzûlî Şerhi* isimli eserinin hâlâ Türkçeye çevrilmemiş olması gibi) hem eksikleri belirtmekte hem de araştırmacılara çalışacak yeni kapılar açmaktadır.

Sonuç olarak Köksal makalede hem Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi üzerinden çeşitli soru(n)ları tartışmakta hem de bu alana yönelmiş ve yönelecek olan genç araştırmacılara yöntem öğretmektedir. Bunları sıralarsak

1. Eski Türk edebiyatına ait eserler, edebi zevk ve sanatçıların hayatı dönem itibarıyla şair tezkireleri ve diğer tarihi kaynaklarla desteklenerek okunmalı, kesin hüküm vermekten sakınılmalıdır.
2. Özellikle mesnevilerin giriş kısmının kurmaca olabileceği bu sebeple değerlendirme yaparken bunun da göz önünde bulundurulması gerektiği.
3. Şüphesiz bilim tekâmül işidir. Her araştırmacı bu duvara bir taş koyarak işin ilerlemesini sağlar. Her araştırmada tekrar tekrar dönüp birinci kaynaklara müracaat etmek araştırmacının hızını düşürür ve ona vakit kaybettirir. Bununla birlikte şüpheli olan veya tutarsız görülen iddialara denk gelinirse eleştirel okuma ihmal edilmemelidir, her adımda temkinli olunmalıdır.
4. Bu edebiyata ait eserler incelenirken şairlerin/ yazarların düşünce tarzını şekillendiren dünya görüşü, din ve sosyal/kültürel değerler göz ardı edilmemelidir. Her ürün vaktinin çocuğudur. Bu sebeple edebi ürünler dönemin sosyal, kültürel, siyasi atmosferi ihmal edilerek incelenemez, incelenmemelidir.
5. Eserler şekil ve muhteva olarak incelenirken temkinli olunmaya özen gösterilmeli, her sorunun cevabının bulunamayacağı ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle şairin hayatına, yaşamına, eseri kaleme alma sebebine dair biyografik ve tarihi kaynaklarda bilgi yoksa sadece edebi esere bakarak bu konular üzerinde kesin bilgiler söylemek isabetli olmayacaktır. Modern metinler üzerinden inşa edilen modern yöntemler klasik metinlere uygulanırken ısrarcı olunmamalı, eser ne tamamen sanatçıya bağımlı ne de tam olarak ondan bağımsız düşünülmelidir. Eser-yazar-toplum-zaman düzleminde değerlendirmeler yapılmalıdır.
6. Söz konusu eski edebiyatımız olunca teoriler üzerine konuşmak, eserleri belli şablonlar içerisinde incelemek zorlaşmaktadır. Bununla birlikte biyografik kaynaklar ve eserde geçen bilgiler değerlendirilerek tatmin edici bilgilere ulaşmak mümkündür. Eserler şekil özellikleri ve muhtevalarına göre barındırdıkları malzemeler nispetinde değerlendirilebilir, tahlil çalışmaları bu kapsamda yapılabilir. Bu noktada da eserin zengin malzemesini ortaya çıkaracak metot, araştırmacı tarafından belirlenerek harekete geçirilmelidir.
7. Köksal'ın çalışmasında tablo ve karşılaştırmalardan faydalanması, örnek verdiği beyitleri sadeleştirerek hemen kaynak beyitlerin yanında vermesi okuyucu için kolaylık sağlamış, metnin dipnotlara boğularak gözü yormasını engellemiştir.
8. Muhtevada, başlıkta belirtilen konuya odaklanılması ve sadece bu konu hakkında yapılan çalışmalardan bahsedilmesi, onun hakkında bilgi verilmesi, savunulan düşüncelerin onaylanması/reddedilmesi ve bunun da bilimsel bir şekilde yapılması çalışmanın bir diğer öğretici tarafıdır. Bu sayede muhteva zengin, yoğun ama aynı zamanda sadedir. Sadelikten kasıt gereksiz bilgilerle ve kaynaklarla asıl konudan uzaklaşılacak duruma düşülmemiş olmasıdır. Malzeme dikkatli bir şekilde seçilerek işlenmiştir.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki klasik metinlerimiz gerek şekil gerekse muhteva olarak söz konusu oldukları zaman belli bir şablona göre çalışmak mümkün değildir. Bu metinlerin Latinize edilmesinde büyük yol katedilmiştir. Hâl böyle olunca belli kurallar olmasa da bunlar için zamanla kurallaşmış maddelerden bahsetmek mümkündür. Mesnevi, divan vs. eserlerde transkrip işleminden sonra şekle dair bilgiler verildikten sonra muhteva, karakter, mekân, mazmun gibi konulardan bahsedilmektedir. Lakin şairlerin hayatı gibi daha özel meseleler söz konusu olduğunda işler zorlaşmaktadır. Hele ki şair/münşi tezkireler veya diğer tarihi kaynaklarda yer almayan biriyse onu tanımak ve tanıtmak bir o kadar zor olmaktadır. Günümüz araştırmacıları asırlar öncesinde yaşayan bu değerli kişilerin hayatları hakkında bilgiye ulaşmak ve bunu bilimsel bir şekilde okuyucuya vermek zorundadır. Bu işlemi yaparken kendilerine yöntem öğreten kaynaklara ihtiyaçları vardır. İşte sayın M. Fatih Köksal'ın bu makalesi tam da bu noktada ihtiyacı karşılamış, eski bilgilere nasıl yaklaşılması gerektiğini örnekler üzerinden açıklamıştır. Şüphesiz Köksal'ın nihai amacı bu değildir. Ama yılların verdiği tecrübe ve bilimsel çalışmalardaki titizliği sayesinde bunları uygulayarak öğretmiştir. Makale sadece Fuzûlî ve onun *Leylâ* ve *Mecnûn* mesnevisi minvalinde değil klasik edebiyatın kadim metinleri, bu metinlerin kaleme alınış tarihleri/sebepleri, bu tarihler/sebepler yazma eserde açıkça geçmiyorsa bunlara ulaşmak için hangi yolun takip edilmesi gerektiği noktasında okunursa yöntem adına çok şey öğrenilecektir.

KAYNAKLAR

Köksal, M. F. (2024). Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn'u Ne Zaman ve Neden Yazdı? *Zemin*, (8), 72-115.